

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.29>

ВОЛКОВ О.О.

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТВОРЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ АБО ЗБУТУ ШКІДЛИВИХ ПРОГРАМНИХ ЧИ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ**TYPICAL INVESTIGATORS OF SITUATIONS AT THE INITIAL STAGE OF THE PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF CREATION, USE, DISTRIBUTION OR SALE OF HARMFUL SOFTWARE OR HARDWARE**

У змісті статті автором було проаналізовано окремі аспекти криміналістичної характеристики вчинення кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів. Надано визначення основним дефініціям і поняттям, що наповнюють даний аспект у науковому дослідженні, встановлено сутність поняття шкідливого програмного засобу, охарактеризовано загальний зміст і сутність «типовості» слідчих ситуацій уданому контексті та інші базові категорії й терміни. Досліджено зміст та сутність інституту типових слідчих ситуацій у загальній структурі формування криміналістичних методик здійснення досудового розслідування за окремими видами категорій кримінальних правопорушень загалом, і зокрема у контексті планування та методики досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів. Обґрунтовано, що слідчі версії при розслідуванні злочинів пов'язаних з створенням, використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних засобів представляють собою наступні характеристики: виявлено шкідливе втручання комп'ютерних програм у роботу операційної системи комп'ютера/комп'ютерів, або окремих комп'ютерних програм, виявлені сліди даного втручання, виявлені підозрювані, які дають правдиві свідчення; виявлено шкідливе втручання комп'ютерних програм у роботу операційної системи комп'ютера/комп'ютерів, або окремих комп'ютерних програм, виявлені сліди даного втручання, виявлені підозрювані, які заперечують свою вину та можливість доказу їх вини ускладнена за умов неможливості перевірити їх свідчення; установлений факт шкідливого програмного впливу на операційні системи комп'ютера/комп'ютерів чи окремих комп'ютерних програм, є сліди вчинення злочину, встановлено осіб, які можуть бути зацікавлені у здійсненні шкідливого комп'ютерного впливу та відповідальні за комп'ютерну безпеку, але обставини вчинення злочину не встановлені; установлений факт шкідливого програмного впливу на операційні системи комп'ютера/комп'ютерів чи окремих комп'ютерних програм, сліди відсутні, не встановлені особи, підозрювані у вчиненні даного злочину. У процесі розв'язання типових слідчих ситуацій, котрі складаються при розслідуванні досліджуваного злочину формуються напрямки їх розв'язання, які собою формують тактику першочергових слідчих дій.

Ключові слова: криміналістика, шкідливі програмні засоби, шкідливі технічні засоби, способи вчинення, кримінальний процес, досудове розслідування, слідчі ситуації, програми дій слідчого.

In the content of the article, the author analyzed certain aspects of the forensic characteristics of the commission of criminal offenses in the field of use, distribution or sale of malicious software or technical means. The main definitions and concepts

that fill this aspect of scientific research are defined, the essence of the concept of malicious software is established, the general meaning and essence of the "typicality" of investigative situations in a successful context and other basic categories and terms are characterized. The content and essence of the institution of typical investigative situations in the general structure of the formation of forensic methods of conducting pre-trial investigation for certain types of categories of criminal offenses in general, and in particular in the context of planning and methods of pre-trial investigation of criminal offenses in the field of use, distribution or sale of harmful software or technical means, have been studied. It is substantiated that investigative versions in the investigation of crimes related to the creation, use, distribution or sale of malicious software represent the following characteristics: malicious interference of computer programs in the operation of the operating system of a computer/computers or individual computers is detected of computer programs, traces of this intervention were found, suspects who gave truthful testimony were found; malicious interference of computer programs in the operation of the operating system of the computer/computers or individual computer programs has been detected, traces of this interference have been detected, suspects have been identified who deny their guilt and the possibility of proving their guilt is complicated due to the impossibility of verifying their testimony; the fact of malicious software influence on the operating systems of a computer/computers or individual computer programs has been established, there are traces of a crime, persons who may be interested in carrying out malicious computer influence and are responsible for computer security have been identified, but the circumstances of the crime have not been established; the fact of malicious software influence on the operating systems of the computer/computers or individual computer programs has been established, there are no traces, the persons suspected of committing this crime have not been identified. In the process of solving typical investigative situations that arise during the investigation of the investigated crime, the directions of their solution are formed, which themselves form the tactics of primary investigative actions.

Key words: *forensics, malicious software, malicious technical means, methods of committing, criminal process, pre-trial investigation, investigative situations, action programs of the investigator.*

Актуальність тематики. Кримінальні правопорушення у сфері інформаційних технологій в сучасних умовах розвитку українського суспільства набули суттєвої поширеності. Оновлення національної правової системи поставило перед правоохоронними органами невідкладні завдання щодо захисту гарантованих Конституцією України прав. Порушення таких прав під час користування електронно-обчислювальною технікою, мережі Інтернет як правило відбувається за допомогою спеціально створених або пристосованих шкідливих програмних засобів використання яких призводить до суспільно негативних наслідків у вигляді матеріальних збитків, викрадення, спотворення або знищення конфіденційної інформації. Водночас посилення боротьби зі злочинами у сфері створення, використання та розповсюдження шкідливих програмних засобів потребує науково-обґрунтованої методики.

Слід зазначити, що вказаний вид злочину характеризується високим ступенем латентності та професіоналізмом злочинців. Причиною цього може бути неузгодженість, недосконалість законодавства, відсутність практичних напрацювань у даній сфері, відсутність методики розслідування таких злочинів, недостатня підготовленість сил, розробленість технічних та програмних засобів, що можна було б використати для документування, розслідування і профілактики таких злочинних проявів.

Необхідно зазначити, що останнім часом на законодавчому рівні проведено значну роботу щодо врегулювання суспільних відносин у сфері протидії створенню, використанню та розповсюдженню шкідливих програмних засобів. Однак розроблення лише нормативно-правової бази для ефективного регулювання і охорони суспільних відносин у цій сфері недостатньо.

Метою статті є аналіз окремих аспектів криміналістичної характеристики вчинення кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів. Така мета, на нашу думку потребує розв'язання дослідницьких завдань, а саме: 1. Надання визначення основним дефініціям і поняттям; 2. Дослідження змісту та сутності категорії «типова слідча ситуація» в контексті планування та методики досудового

розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних чи технічних засобів.

Предметом дослідження є типові слідчі ситуації на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері створення, використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів.

Виклад основного матеріалу статті. Слідча ситуація – це існуюча в даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Слідча ситуація – це визначена на певний проміжок часу реальність, в умовах якої відбувається діяльність з розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 132]. Розслідування будь-яких злочинів, вининених умисно або з необережності базується на характерних для слідчого процесу етапах, котрі зумовлені типовими формами вчинення злочинів, їх слідовою картиною та іншими факторами, які дозволяють узагальнювати за подібністю криміналістичні слідчі ситуації. Це, безумовно, має пряме відношення і до досліджуваного злочину. Проте, у цьому процесі необхідно враховувати особливості вчинення комп'ютерних злочинів, коли новітні технології й технічно-інформаційний прогрес щохвилино у світі удосконалюють форми і методи вчинення злочинних посягань за допомогою шкідливих програмних засобів.

На погляд М.І. Скригонюка, слідча ситуація як поєднання певних умов та обставин на тому чи іншому етапі розслідування злочину і слідча версія як аргументований, мотивований здогад суб'єкта криміналістичної діяльності щодо встановлення невідомих факторів, за яких він був учинений, що мають значення для відповідної кримінальної справи, – поняття досить взаємообумовлені. Це означає, що за певних чинників слідчі ситуації й слідчі версії в кримінальній справі про будь-який злочин мають типові форми. Кожній з таких форм відповідає певна конкретна, найбільш вірогідна група слідчих ситуацій і версій [2, с. 6].

Систематизація типових слідчих ситуацій у розслідуванні злочинів, пов'язаних зі шкідливими комп'ютерними програмами, полягає у тому, що під час розслідування злочинів, що вчинені з використанням комп'ютерів, систем та іншої електронної техніки слідчий має справу як з традиційними для криміналістики, так і з нетрадиційними слідами злочинної діяльності та речовими доказами. Саме тому за справами цієї категорії під час провадження окремих слідчих дій доводиться шукати, фіксувати й досліджувати специфічні об'єкти криміналістичних досліджень, якими є комп'ютерні об'єкти та комп'ютерна інформація.

Дана різноманітність підходів характеризує універсалізацію підходів, які стосуються трактування розуміння типових слідчих ситуацій. Проте, сфера створення і використання шкідливих програмних засобів у цьому контексті має свою специфіку.

На підставі викладеного, під слідчою ситуацією в криміналістиці слід розуміти визначену на певний проміжок часу реальність, обумовлену чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру, в умовах якої відбувається діяльність з розслідування кримінальних правопорушень. Стосовно злочинів у сфері використання електронно – обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, можна зауважити, що слідчі ситуації, що виникають при їх розслідуванні, свої особливості.

Систематизація типових слідчих ситуацій у розслідуванні злочинів, пов'язаних зі шкідливими комп'ютерними програмами, полягає у тому, що під час розслідування злочинів, що вчинені з використанням комп'ютерів, систем та іншої електронної техніки слідчий має справу як з традиційними для криміналістики, так і з нетрадиційними слідами злочинної діяльності та речовими доказами. Саме тому за справами цієї категорії під час провадження окремих слідчих дій доводиться шукати, фіксувати й досліджувати специфічні об'єкти криміналістичних досліджень, якими є комп'ютерні об'єкти та комп'ютерна інформація. Узагальнення досвіду розслідування комп'ютерних злочинів дає підстави стверджувати, що тактика розслідування таких злочинів будується насамперед, на подоланні інтелектуальної протидії з боку злочинців.

Вивчаючи кримінальні провадження у сфері комп'ютерних злочинів, необхідно зазначити, що саме вони слугують основою для виявлення типових слідчих ситуацій.

При розгляді справ у сфері інформаційних технологій, особливо на початковому етапі розслідування, такий комплекс дасть можливість слідчому більш ефективно розробити ті чи інші рекомендації щодо застосування криміналістичної методики розслідування таких злочинів [3, с. 88]. У цьому контексті характерними виявляються особливості типових слідчих ситуацій при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм.

Матеріали слідчої практики засвідчують систематичні однотипні злочинні посягання, що виявляються у методичних підходах вчинення досліджуваного злочину. При цьому для кожного з етапів розслідування виділялися типові слідчі ситуації, які є відправним місцем для визначення програми подальшого розслідування. Інформація, яка їх формує, лежить в основі висунення типових версій, а також розробки програми їх перевірки. Що стосується повторності (типовості) слідчих ситуацій, то це явище пояснюється проявом типовості в ознаках злочину, якщо розглянути їх з криміналістичної точки зору. Будь-яку ситуацію умовно при штучному звільненні від ряду чинників, властивих тільки конкретному кримінальному провадженню, можна охарактеризувати як типову. А отже, для її вирішення може бути розроблений типовий алгоритм слідчих дій та інших заходів. Вчені розробили алгоритм, при якому перш ніж перейти до типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування незаконного відтворення і розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм, слід визначити приблизний перелік відомостей, які і формують слідчу ситуацію [4, с. 41]. Тому слідчий зобов'язаний постійно тримати слідчу ситуацію під контролем і бути готовим будь-якої миті належним чином відреагувати на виникнення в ній випадкового чинника без шкоди для загального напрямку розслідування.

У дослідженні О.А. Самойленко наведено класифікацію типових слідчих ситуацій при розслідуванні даного злочину, побудованих за особливостями кримінального провадження щодо особи-злочинця, а саме:

- 1) відносно працівника фінансово-господарської установи на підставі матеріалів внутрішньої планової або позапланової перевірки;
- 2) відносно особи, яка безпосередньо не має трудових стосунків із установою-жертвою, на підставі матеріалів оперативно-розшукової перевірки повідомлення про злочин керівництва відповідної установи;
- 3) відносно особи, затриманої під час вчинення викрадення з використанням комп'ютерних технологій на місці вчинення такого злочину [5, с. 425].

Отже, у нашому розумінні слідчі версії при розслідуванні злочинів пов'язаних з створенням, використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних засобів представляють собою наступні характеристики: виявлено шкідливе втручання комп'ютерних програм у роботу операційної системи комп'ютера/комп'ютерів, або окремих комп'ютерних програм, виявлені сліди даного втручання, виявлені підозрювані, які дають правдиві свідчення; виявлено шкідливе втручання комп'ютерних програм у роботу операційної системи комп'ютера/комп'ютерів, або окремих комп'ютерних програм, виявлені сліди даного втручання, виявлені підозрювані, які заперечують свою вину та можливість доказу їх вини ускладнена за умов неможливості перевірити їх свідчення; установлений факт шкідливого програмного впливу на операційні системи комп'ютера/комп'ютерів чи окремих комп'ютерних програм, є сліди вчинення злочину, встановлено осіб, які можуть бути зацікавлені у здійсненні шкідливого комп'ютерного впливу та відповідальні за комп'ютерну безпеку, але обставини вчинення злочину не встановлені; установлений факт шкідливого програмного впливу на операційні системи комп'ютера/комп'ютерів чи окремих комп'ютерних програм, сліди відсутні, не встановлені особи, підозрювані у вчиненні даного злочину. У процесі розв'язання типових слідчих ситуацій, котрі складаються при розслідуванні досліджуваного злочину формуються напрямки їх розв'язання, які собою формують тактику першочергових слідчих дій.

Висновки. Таким чином у змісті статті автором було проаналізовано окремі аспекти криміналістичної характеристики вчинення кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів. Надано визначення основним дефініціям і поняттям, що наповнюють даний аспект у науковому дослідженні, встановлено сутність поняття шкідливого програмного засобу, охарактеризовано загальний зміст і сутність «типовості» слідчих ситуацій у даному контексті та інші базові категорії й терміни. Досліджено зміст та сутність інституту типових слідчих ситуацій у загальній структурі формування криміналістичних методик здійснення досудового розслідування за окремими видами категорій кримінальних правопорушень загалом, і зокрема у контексті планування та методики досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів.

Список використаних джерел:

1. Удовенко Ж. В. Криміналістика; конспект лекцій. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.
2. Скригонюк М. І. Криміналістика: Підручник. К. : Атіка, 2005. 496 с.

3. Мотлях О. І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. К., 2005. 221 с.

4. Горбаньов І.М. Особливості методики розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. К., 2007. 240 с.

5. Самойленко О.А. Особливості початкового етапу розслідування викрадень майна, вчинених із використанням комп'ютерних технологій. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 31. С. 423–428.

УДК 343.337.4

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.30>

КРИЖНА В.В.

ВІДМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ВІД ТЕРОРУ, ВІЙНИ, АГРЕСІЇ ТА ГЕНОЦИДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

SEPARATION OF TERRORISM FROM TERROR, WAR, AGGRESSION AND GENOCIDE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

У науковій статті здійснено аналіз актуальних теоретичних та практичних питань, пов'язаних із розмежуванням таких понять як тероризм, терор, війна, агресія та геноцид. Метою статті є дослідження відмінностей тероризму від терору, війни, агресії, геноциду за кримінальним законодавством України. Методологію дослідження становлять наступні загальні та спеціальні методи: герменевтики, історико-правовий, системно-структурний, формально-логічний, порівняння, синтезу, узагальнення, використання яких дозволило всебічно проаналізувати всі складові вказаних вище правових понять та провести їх розмежування. Результати досліджень допоможуть чітко розуміти поняття тероризму та його відмінності від таких понять як терор, війна, агресія та геноцид. У статті визначено поняття тероризму, проаналізовано думки науковців з приводу широкого тлумачення цього явища. Розкрито ознаки, притаманні тероризму. Проаналізовано терористичний акт як прояв тероризму, його місце у правовому полі. Наведено визначення понять терор, війна, агресія та геноцид, та визначено їх місце у законодавстві України. Обґрунтовано положення про те, що тероризм тісно пов'язаний із терором, війною, агресією та геноцидом за сукупністю певних ознак. Розкрито поняття «збройної агресії», наведено перелік дій, які вважаються збройною агресією за національним законодавством. Проведено аналіз понять тероризму, війни та геноциду, підґрунтям якого став воєнний стан, введений в Україні внаслідок військової агресії РФ. За результатами дослідження зроблено висновок, що терор, війна, агресія та геноцид є соціально-політичними явищами, а тероризм є злочином. Практична значущість полягає у застосуванні отриманих висновків та рекомендації у кримінальному законодавстві України.

Ключові слова: *терористична діяльність, терористичний акт, збройна агресія, насильство, воєнний стан, знищення нації.*

© КРИЖНА В.В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності (Навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ), <https://orcid.org/0000-0002-0402-4224>